

El poblat ibèric de les Maleses a la Serralada de Marina. Intervencions arqueològiques al vessant de Montcada i Reixac

Mercedes Durán, Gemma Hidalgo
i Daniel López

Equip d'investigació del Museu Municipal de
Montcada i Reixac

Resum

El poblat ibèric de les Maleses situat dins dels termes municipals de Montcada i Reixac i Sant Fost de Campsentelles ens ha ofert en els darrers anys un seguit de resultats que ens permeten ampliar progressivament el marc de coneixements sobre el món ibèric laietà a la Serralada de Marina. Dades de caràcter urbanístic, arquitectònic, cultura material i els resultats arqueobotànics ens ajuden a reconstruir l'hàbitat d'aquest poblat protohistòric, i al mateix temps a establir la seva contextualització, relacions veïnals i comercials amb altres poblats de la serralada. Probablement la situació estratègica del jaciment va convertir aquest en un punt de referència per a la resta de nuclis d'hàbitat propers i contemporanis. En aquesta comunicació exposem els motius que ens condueixen a proposar aquesta hipòtesi.

Paraules clau

Ibers, Laietània, poblament, urbanisme, organització territorial

Resumen

El poblado ibérico de Les Maleses en la Serralada de Marina. Intervenciones arqueológicas en la ladera de Montcada i Reixac

El poblado ibérico de Les Maleses situado en los términos de Montcada i Reixac y Sant Fost de Campsentelles nos ha ofrecido en los últimos años una serie de resultados que nos han permitido ampliar progresivamente el marco de conocimientos sobre el mundo íbero laietano en la Serralada de Marina. Los datos urbanísticos, arquitectónicos, de cultura material, junto con los resultados arqueobotánicos, nos ayudan a reconstruir el hábitat de este poblado protohistórico, a la vez que podemos establecer la contextualización, las relaciones vecinales y comerciales con otros poblados de la sierra. Es muy probable que la situación estratégica del yacimiento lo convirtiera en un punto de referencia para el resto de núcleos de hábitats próximos y contemporáneos. En esta comunicación exponemos los motivos que nos conducen a proponer esta hipótesis.

Palabras clave

Íberos, Layetania, poblamiento, urbanismo, organización territorial

Summary

The Iberian settlement of Les Maleses in the Serralada de Marina: Archaeological interventions on the valley slope of Montcada i Reixac

The Iberian settlement of Les Maleses, located in the municipalities of Montcada i Reixac and Sant Fost de Campsentelles, has offered us a follow-up of findings in recent years that enables us to extend our framework of knowledge on the Laietani Iberian people in the Serralada de Marina. Information pertaining to urban planning, architecture and culture and archaeobotanical findings help us to rebuild the habitat of this protohistoric people, and at the same time to set it in context and determine neighbourhood and commercial relations with other settlements in the mountain range. The site's strategic location has almost certainly made it a benchmark for the rest of the nearby and contemporary settlements. In this study, the reasons that have led us to put forward this hypothesis are delineated.

Keywords

Iberians, Laietania, settlement, city planning, regional organisation

Introducció

El jaciment arqueològic de les Maleses es troba situat a la Serralada de Marina al cim del turó que rep el mateix nom i que serveix de límit municipal entre els termes de Montcada i Reixac i Sant Fost de Campsentelles. Es tracta d'un assentament ibèric típic de la zona de la Laietània, tribu ibèrica que habità, *grosso modo*, a les actuals comarques del Maresme, el Vallès i el Barcelonès. El jaciment ocupa gairebé la totalitat del turó amb cases articulades de forma radial en torn a la muralla i construïdes en terrasses per tal de salvar els forts pendents naturals. Presenta un llarg carrer central que el divideix en dues parts. Les Maleses presenta una cronologia d'ocupació entre la segona meitat del segle IV i la totalitat del segle III aC i va ser abandonat, aparentment de forma violenta, a les darreries d'aquesta centúria (DURAN *et al.*, 2001).

Aquest article se centra en els resultats obtinguts a les darreres campanyes arqueològiques, concretament en un conjunt d'habitatges que s'alineen al vessant de Montcada i que gaudeixen d'una important panoràmica sobre el Vallès, el Barcelonès i el Maresme (fig. 1).

Figura 1. Panoràmica del Vallès des de les Maleses.

Intervencions arqueològiques al vessant de Montcada

Les intervencions arqueològiques al costat oest, o mirant cap a Montcada i la plana vallesana, van començar l'any 2003 i continuen de forma ininterrompuda fins a l'actualitat. El turó de les Maleses i el turó Gros de Cèlecs tenen l'alçada màxima, 420 msnm, dels poblats interiors de la Serralada, seguit pel turó de Castellruf, amb 400 msnm.

A les Maleses la visibilitat és extraordinària; en dies clars es domina tot el Vallès fins als Pirineus i des del Pi Candeler, a pocs metres de les Maleses, es controla tot el Barcelonès i el Maresme. També es dominen les vessants muntanyenques que hi ha entre els poblats ibèrics del Turó de Penjabocs i els del Turó de Can Gallemí i Castellruf. Aquesta situació afavoria les Maleses a mantenir relacions d'intervisibilitat amb tots els poblats dels voltants sense excepció, tant els de l'interior com els de la costa, Puig Castellar i Mas Boscà. Aquesta clara situació estratègica permetia poder fer senyals d'advertiment amb garantia de ser vistos.

Estructures documentades

L'excavació es va dividir en tres sectors –400, 500 i 600– amb l'objectiu de facilitar el registre arqueològic. S'han documentat fins a l'actualitat un total de nou cases i un petit carrer (C-4) perpendicular al central que no dóna accés a cap altra casa i que divideix en dos la bateria de construccions. A la banda nord les cases 9, 10, 11 i 11b i a la banda sud les cases 8, 7, 12, 13 i 14, aquesta darrera excavada durant l'estiu de 2007 (fig. 2).

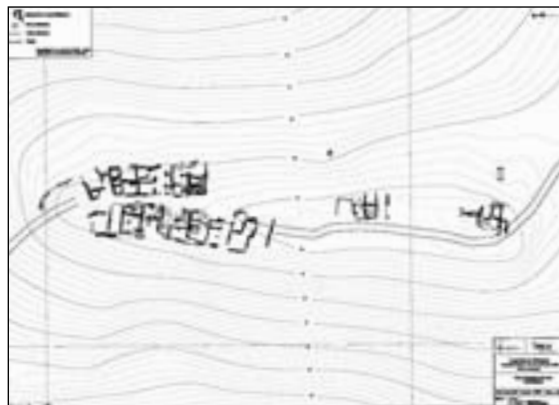

Figura 2. Plànol topogràfic del jaciment.

Tot i que les dades són recents i es troben en procés d'estudi, s'observen diverses tipologies d'habitatges, alguns de senzills amb una o dues habitacions (cases 7, 8, 9, 10, 11 i 11b) i altres de més complexos (cases 12, 13 i 14), amb un mínim de tres habitacions (fig. 3).

Pel que fa a les cases senzilles, aquestes presenten una superfície variable, com la casa 11 (fig. 4 i 5), amb una sola habitació, d'uns 13,65 metres quadrats, o la casa 8, amb dues habita-

Figura 3. Distribució urbanística.

Figura 6. Casa 8.

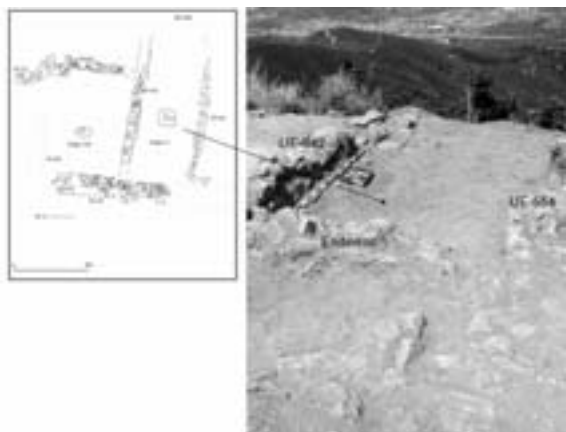

Figura 4. Casa 11.

Figura 7. Casa 11b.

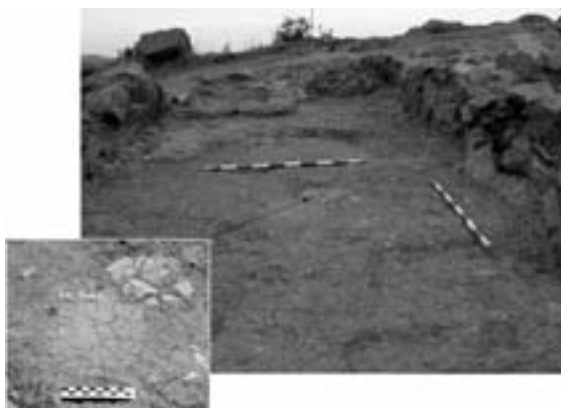

Figura 5. Nivell de paviment a la casa 11.

cions i una superfície de 40,5 metres quadrats (fig. 6). Altres cases presenten dimensions similars: 33,39 metres quadrats la casa 7, 30,27 metres quadrats la casa 9 i 31,98 metres quadrats la casa 10. Amb referència a la casa 11b (fig. 7) aquesta es troba en procés d'excavació arqueològica i d'estudi dels materials mobles. Tots aquests espais ocupacionals s'obren al carrer central, i es registra, principalment a les

cases 7, 8 i 9, un nivell d'incendi important. Per altra banda, a la casa 7 es documenta una petita estructura de combustió (EC-440) construïda en un retall practicat a la roca natural. Presenta una forma semicircular, irregular i té un diàmetre de 0,80 metres (fig. 8). El sediment del seu interior era de color negre i amb molts carbons, o matèria orgànica, i pocs materials ceràmics

Figura 8. Espai de combustió a la casa 7.

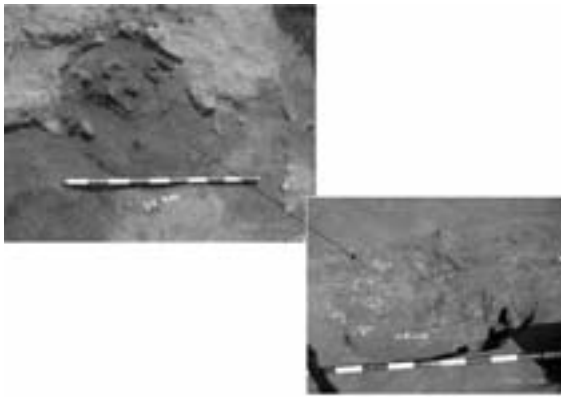

Figura 9. Sediment UE-441 a la casa 7.

(fig. 9). Des del nostre punt de vista, aquest espai estaria situat a cel obert, perquè una estructura de combustió no es podria situar a l'interior d'una casa, per qüestions lògiques de funcionalitat. És possible que aquesta estructura formés part d'una primera fase d'ocupació del jaciment de les Maleses, encara poc coneguda.

Les cases més complexes se situen en unes dimensions entre els 56,69 metres quadrats de la casa 12, els 52,96 metres quadrats de la casa 13 (fig. 10) i els 54,11 metres quadrats de la casa 14. D'aquesta última casa destaca una important façana que aprofita la roca natural on s'obre la porta

Figura 10. Bateria de cases. En primer terme la 13 i la 12.

d'accés des del carrer principal (fig. 11) i disposa d'una amplada dels murs considerable, i no es descarta la possibilitat de l'existència d'un segon pis a un costat de la façana. Aquestes cases presenten entre tres i cinc habitacions, amb llars de foc situades a prop de les portes o al centre de l'habitació (fig. 12).

Figura 11. Casa 14.

Figura 12. Dues llars en una mateixa habitació de la casa 13.

Un altre aspecte ben documentat en el decurs de les intervencions a la zona oest ha estat el mur de tancament (MR-427) (fig. 13), d'un metre d'amplada aproximadament, del qual només es conserva alguna filera de les pedres que es recolzen, en forma de fonament, a la roca natural.

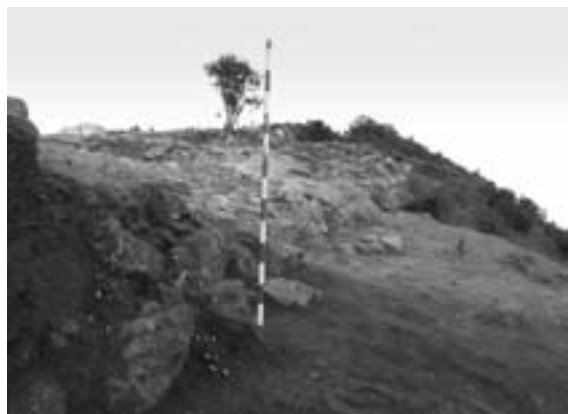

Figura 13. Mur de tancament del jaciment.

Els materials arqueològics: ceràmica, indústria lítica, llavors i fruits

Respecte als materials documentats predominen essencialment els ceràmics d'importació i de producció local. La ceràmica d'importació presenta exemplars procedents de l'àrea púnica centre-mediterrània i de la punicoebussitana, en què l'illa d'Eivissa i les factories del cercle de l'estret de Gibraltar són grans comerciants de productes manufacturats i alimentaris de qualitat per a les cultures indígenes. S'han documentat peces ceràmiques amb un característic vernís negre relacionades amb la vaixel·la fina de taula, procedents del taller ceràmic de Roses i dels d'origen italià, especialment de la zona de la Campània. Altres

recipients d'importació són les àmfores per contenir líquids, essencialment vi i oli, en els quals l'illa d'Eivissa serà un dels principals centres productors i distribuïdors, i exercirà una forta influència comercial i, a la vegada, cultural a la costa catalana (fig. 14).

Els objectes ceràmics de producció local (fig. 15) estan àmpliament representats per peces utilitzades al servei de taula: gerretes, plats o bols, vasos, cassoles i gerres. Aquestes produccions presenten mides i formes ben diferents, en funció de les necessitats. De mida mitjana i amb una funció d'emmagatzematge, les gerres amb abocador per a l'elaboració de cervesa i les tenalles amb vora en secció de «coll de cigne» i nansa transversal. Els grans contenidors estan representats per les tenalles i les àmfores ibèriques, desti-

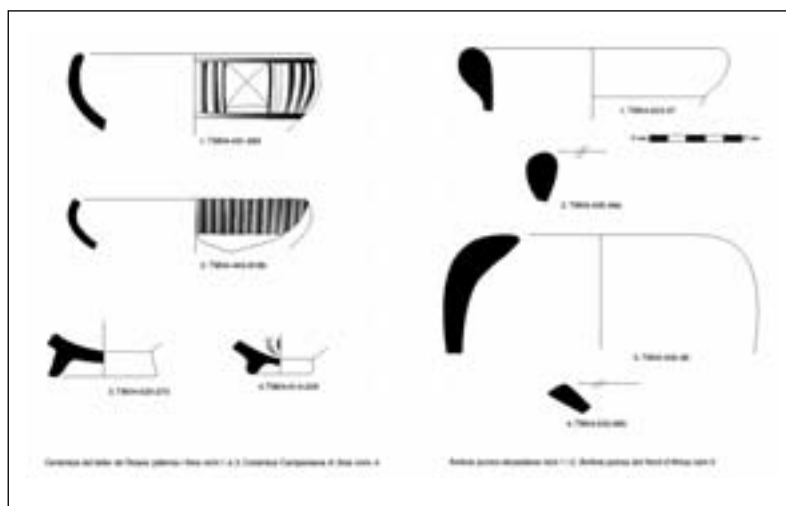

Figura 14. Ceràmiques d'importació.

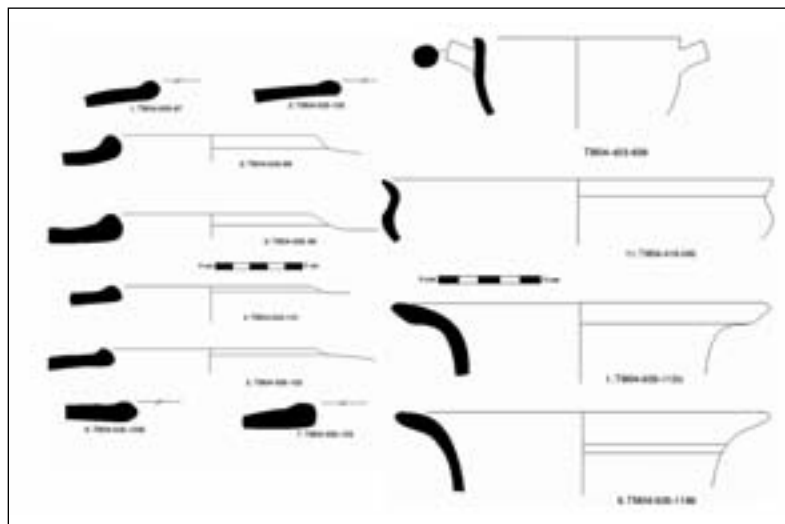

Figura 15. Producció local.

nades al transport d'aliments, entre les quals trobem encara alguns models arcaics. La ceràmica de cuina ofereix una abundant producció en tapanadores, urnes i olles, moltes d'aquestes decorades amb motius ornamentals en relleu, en incisió, en impressió i, en ocasions, en combinació d'aquests elements decoratius. També cal destacar, dins la producció local, l'existència de petites peces, com ara vasets, olletes, plats, etc., la funcionalitat de les quals és actualment dubtosa.

Altres materials recuperats en aquestes estances és el ceràmic no vascular, entre els quals destaquen les fusaioles per teixir, les fitxes, probablement utilitzades en algun joc i les peces discoïdals amb forat per penjar.

El material vitri trobat és clarament d'origen púnic, i s'han documentat diverses denes de collarret, entre les quals en destaca una de color blau amb decoració geomètrica, que és interessant, ja que no hi ha gaires paral·lels amb decoració. També cal destacar una nansa i una vora de gerreta púnica feta amb pasta vítria de color blau.

Una altra activitat documentada és la metal·lúrgica, com ho demostra l'aparició de mig gresol per fondre metalls, un petit plom de funcionalitat indeterminada, tres peces de bronze corresponents a una nansa de braser, una anella i una clau d'un pany i abundants escòries de ferro (fig. 16).

Els molins de pedra per a la transformació de productes vegetals com ara els cereals apareixen sovint i aclaparen gairebé tot el material lític recuperat. Se'n documenten, bàsicament, dues tipologies: els simples o barquiformes i els rotatoris, amb una peça passiva giratòria recuperada. També s'han exhumat allisadors, còdols per moldre, per esmolar i percutors. A més, cal destacar

un petit còdol amb un gravat antropomorf, que, tal vegada, es podria relacionar amb algun tipus d'amulet.

Com s'ha comentat anteriorment, moltes de les cases excavades presenten nivells d'incendi probablement relacionats amb l'abandonament del poblat. En el decurs de les excavacions s'han recollit aquests nivells rics en cendres i matèria orgànica (restes vegetals carbonitzades) amb l'objectiu de conèixer dades relacionades amb l'exploatació dels recursos vegetals. Els resultats de l'estudi arqueobotànic de llavors i fruits indiquen que els cultius millor representats són els cereals com el blat nu i l'ordi vestit, que són la base de l'alimentació d'aquestes societats. Les lleguminoses tenen un paper important en la dieta dels habitants de les Maleses, i es documenta la fava i la guixa. La introducció, de l'arboricultura és un dels trets característics de l'agricultura dels ibers, i fruiters com el raïm es troben ben documentats a les Maleses (LÓPEZ, 2007). Aquests cultius són, a grans trets, els que tenen més èxit a la resta de jaciments protohistòrics estudiats a nivell arqueobotànic a l'àrea catalana i de la zona de la Laietània (ALONSO, 2000).

Urbanisme i construcció de les cases a les Maleses

L'urbanisme de les Maleses segueix el patró tradicional d'un carrer central que divideix en dos el poblat, la vessant de Sant Fost orientada a l'est i la vessant de Montcada orientada a l'oest. Tant en un costat com a l'altre les cases s'afileren en bateries de construccions que aprofiten el mur de tancament per recolzar-s'hi i aconseguir una bona resistència (fig. 2).

Entre els segles V i II aC la casa ibèrica presenta en general un patró i un disseny molt homogeni, a tots els poblats. Les cases i altres construccions del poblat ibèric de les Maleses es troben construïdes amb un sòcol de pedres granítiques de mida mitjana i sense escairar, matèria prima molt abundant a les rodalies del turó. No es pot establir l'alçada total d'aquest sòcol, atès que en moltes ocasions només s'han conservat un parell de filades, com a conseqüència de l'erosió del turó amb el decurs dels segles. En alguns punts del jaciment s'ha constatat fins a cinc filades, que arriben a mig metre d'alçada. Per sobre d'aquest sòcol, s'aixecaria un alçat de tovet o tàpia. Les campanyes que s'han dut a terme els darrers anys

Figura 16. Diferents objectes de metall: nansa de braser, plom enrotllat, anella i clau.

han permès documentar una important quantitat de fragments de tovots força erosionats i fragmentats. Aquest alt grau de fragmentació no ha permès fer fins a la data un estudi mètric dels tovots, amb la finalitat d'aprofundir en les seves dimensions. Pel que respecta als alçats en tàpia són més difícils d'identificar que els de tovots, perquè el fang va matxucar d'una manera uniforme, assecat tot junt i no com a peces independents, com succeeix amb els tovots.

Pel que fa als sostres, se'n sap poca cosa, i només es pot especular a partir de les dades arqueològiques, amb l'etnografia i l'experimentació arqueològica. Les cobertes poden ser de dues maneres: per una banda, un sostre pla sense pendent, seguint els models de l'arquitectura púnica i l'arquitectura popular nord-africana i eivissenca. Per altra banda, segons l'arquitectura popular i tradicional de la comarca del Penedès i altres indrets de la conca mediterrània, amb pendent, fent que l'aigua corri cap als carrers o desnivells no edificats (Pou *et al.*, 2001). En tot cas, aquestes cobertes, probablement cobertes amb un encanyissat amb fang, estarien sostingudes per embigats de troncs. Entre les diferents bigues, s'utilitzarien probablement pedres unides amb fang o morter de calç, tal com succeeix a altres jaciments, com, per exemple, la ciutadella ibèrica de Calafell. En el nostre cas, considerem molt probable que la inclinació de les cobertes estigués orientada en direcció oest o est en funció de la situació de la casa o edifici, és a dir, que les cobertes estiguessin encarades cap al pendent corresponent per tal de facilitar el trànsit de l'aigua en cas de pluja.

La llar de foc és una estructura estretament relacionada amb les estances d'hàbitat; normalment es localitza una llar per casa, encara que a les Maleses és freqüent trobar diverses llars en una mateixa unitat d'hàbitat. Malgrat la seva presència constant als poblats ibèrics, les llars no són uniformes ni quant a dimensions ni quant a formes, ni tampoc pel que fa a ubicació. També presenten diferències pel que fa a estructura. Pel que respecta a la seva localització, cal dir que al poblament ibèric del turó de les Maleses predominen les llars ubicades al centre de l'habitació i davant de les portes per tal de facilitar la combustió. Així, en el cas de les Maleses tenen una planta generalment quadrangular de dimensions variables. S'acostumen a construir partint d'una base d'argila rubefactada o ceràmica triturada, per mantenir l'escalfor. Sobre aquesta base es dipositen les

brases que escalfaran l'habitació. Aquesta base de vegades està construïda a partir d'un retall al paviment i es documenta al turó de les Maleses al sector 100.

Es té constància que la majoria dels hàbitats ibèrics estaven proveïts d'una muralla, especialment a la zona laietana. Les fortificacions ocupen, d'aquesta manera, el primer lloc entre les obres col·lectives dels ibers. La construcció d'un recinte fortificat requereix la mobilització d'una mà d'obra nombrosa. Aquest fet implica una organització col·lectiva i l'existència d'una estructura social forta. Dins de les tipologies de les muralles, les més senzilles són les construccions de muralles lineals sense cap tipus d'estructures de flanqueig i que no es troben estructuralment lligades a l'àrea d'hàbitat. La segona categoria és la dels poblats tancats i, més àmpliament, de totes les muralles a les quals s'adossen les cases del poblament. El darrer tipus de fortificacions, escasses, requereixen un alt grau d'especialització, la direcció d'una mà d'obra competent i es caracteritzen per l'alternança de fragments de muralla amb torres i altres elements de caràcter defensiu o vigilància.

En el nostre cas, encara és aviat per indicar si la muralla de les Maleses, pertany al segon grau o al tercer, ja que no ha estat possible documentar una superfície suficientment gran com per valorar el grau de complexitat constructiva. En qualsevol cas podem indicar que la presència d'una torre a l'extrem del vessant podria ser més que suficient per tal de situar el turó de les Maleses dins el tercer grau de complexitat constructiva pel que fa al sistema defensiu.

Conclusions

El jaciment de les Maleses, situat en un enclavament excepcional, és el punt més alt de la Serralada de Marina i gaudeix d'un control visual sobre tot el territori circumdant, i va esdevenir amb tota probabilitat nexa d'unió, entre la costa i l'interior, i comunicació amb els poblats veïns.

El jaciment de les Maleses esdevé un referent important a la zona, a la vegada que seria un nus de comunicació per als poblats de les muntanyes interiors que en qualsevol moment podien rebre l'avis de potencials perills que venien de la costa com ho demostren estudis recents (RUESTES, 2004). L'organització territorial laietana es basava en l'establiment de dues línies d'*oppida*, una d'interior i l'altra de costanera, i és una evidència de la

planificació territorial, que aprofita i s'adapta al medi (ZAMORA *et al.*, 2001). Podria desenvolupar tasques de centre receptor d'informacions sobre les terres de l'interior indicades visualment pels poblats de la zona i transmissor d'aquestes informacions a la costa a través del Puig Castellar o del Mas Boscà. No és estrany que les possibles restes de la torre de defensa es trobin situades a l'extrem nord del jaciment, ja que estava orientada per afavorir una major visualització dels poblats de l'interior de la serralada.

És per aquesta bona visibilitat de les Maleses i del turó de San Miguel (fig. 17) que aquests poblats serien els principals responsables del control visual d'aquesta zona.

Figura 17. Panoràmica des del jaciment.

Una altre aspecte que es desprèn d'aquesta anàlisi és que si hi ha un gran domini visual, com el que acabem de constatar, òbviament hi ha un domini jeràrquic i poder. Ara per ara sabem que la societat laietana estava jerarquitzada i molt ben estructurada, amb funcions específiques, i no seria estrany, en el cas de les Maleses, que una petita elit controlés els poblats més petits, que fossin subsidiaris d'ells i a la vegada controlés els recursos econòmics del territori. De fet, i com veurem més endavant, l'aparició de cases complexes amb diverses habitacions –la número 6 presenta sis espais ben diferenciats i altres amb més d'una estança i de dimensions importants– ens fa pensar en la possibilitat d'una classe dominant.

Si Burriac desenvolupa una funció politico-administrativa important, creiem que les Maleses podria situar-se en un altre ordre jeràrquic, per domini visual territorial, per extensió, per fortificació i per les cases de dimensions superiors a les normals. En aquest cas, les Maleses se situarien

en un tercer ordre jeràrquic que juntament amb Puig Castellar, Castellruf, Turó del Vent, Turó Cremat i Turó Gros de Céllecs formarien la línia d'*oppida* interior (ZAMORA *et al.*, 2001, ASENSIO *et al.*, 2001 i RUESTES, 2004).

Aquesta hipòtesi se'ns fa difícil d'entendre i creiem més factible que aquests emplaçaments fossin subsidiaris d'emplaçaments molt més potents que en moments conflictius sempre els oferirien la possibilitat d'una bona defensa. Aquests, a més a més, controlarien tota la producció cerealista del Vallés de la qual s'abastien i els jaciments a prop de la costa desenvoluparien l'acció de comercialitzar i intercanviar els excedents amb fenicis i grecs.

Ara per ara les nostres aportacions no deixen de ser hipòtesis de les quals difícilment podem obtenir conclusions més precises, fins que aquests jaciments no estiguin més estudiats.

Respecte al seu urbanisme s'han pogut individualitzar diferents tipus de cases: destaquen les complexes, que poden arribar als 56 metres quadrats de superfície, i les simples, que poden tenir fins a quaranta metres quadrats de superfície. Ara per ara, i respecte d'altres jaciments, és al turó de les Maleses on es documenta la casa més gran coneguda fins a l'actualitat i ubicada en un jaciment ibèric situat al cim d'una elevació, la número 6 del sector 300 (fig. 18).

Les dimensions de les diferents unitats habitacionals varien, de tal manera que és possible estar al davant d'una jerarquització de l'espai i, per tant, de l'hàbitat. Això ens porta a considerar l'elevat grau de desenvolupament social i polític adquirits pels habitants del poblament ibèric de les Maleses, en particular, i de la societat ibèrica laietana, en general.

Els diferents treballs desenvolupats han permès observar que l'urbanisme d'aquesta zona nord del jaciment està perfectament planificat. Continua la utilització de l'aterrossament del sòl, de les portes d'accés al carrer central i els diferents accessos dels habitatges, que van determinats pel sentit en què bufa el vent; és per aquesta mateixa raó que creiem que els carrers, els del vessant est i els del vessant oest no es creuen. Els murs de les cases actuarien com a elements de protecció i de barrera del fort vent que bufa a la tarda al jaciment.

En el cas del carrer (C-4) sense accés a cap casa, confirma la possibilitat que s'utilitzés també com a punt de visualització del territori, de tal manera que aquesta funció no quedava única-

Figura 18. Casa 6.

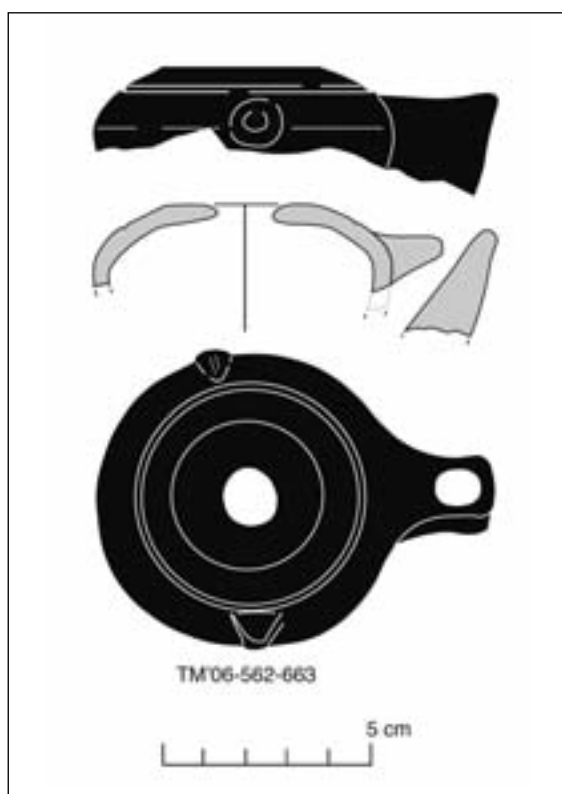
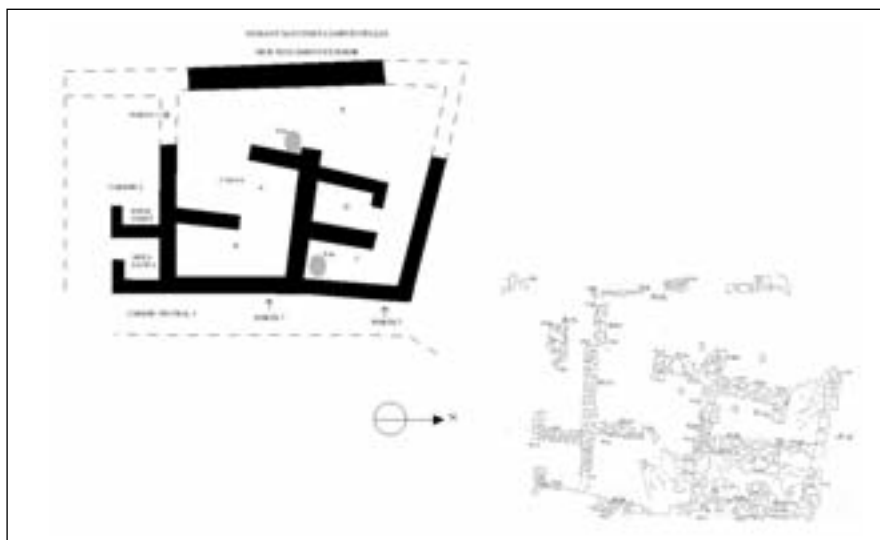

Figura 19. Llàntia.

ment destinada a la torre de l'extrem nord del poblat, sinó que des d'aquests carrers que s'adossen a la muralla de tancament del poblat la visualització seria múltiple.

Pel que fa a les relacions comercials que establiren els habitants del poblat ibèric del turó de les Maleses amb altres comunitats, podem indicar que durant les diverses campanyes d'excavació ha estat possible documentar materials

d'importació, els quals són relativament poc abundants si es comparen amb les produccions locals. Els vestigis importats queden reduïts a fragments d'àmfores púniques d'origen centremediterrani i àmfores d'origen punicoebussità. La ceràmica de vernís negre es recupera en mal estat de conservació, a causa dels diferents agents erosionadors que són presents al poblat. Ara bé, s'ha detectat la presència de ceràmiques de vernís negre del Taller de Roses, campanianes, àtiques i possibles produccions d'origen púnic. Entre aquestes restes, destacarem una llàntia actualment en estudi d'interès excepcional, ja que són poc habituals als jaciments de context ibèric català (fig. 19).

Finalment cal ressaltar les aportacions arqueobotàniques de les anàlisis: ordi vestit per a la fabricació de cervesa; guixa lleguminosa comestible tant per a l'home com per al bestiar, blat nu, font alimentària per excel·lència i base de l'alimentació i el raïm, que ens fa pensar probablement en un cultiu dels habitants de les Maleses. El que de moment no s'ha pogut documentar és una possible transformació del raïm en vi.

L'evidència carpològica ens mostra una agricultura de tipus cerealístic basada en el cultiu de cereals d'hivern en alternança amb els de primavera (fig. 20) i complementada amb altres cultius de gran importància com són les lleguminoses. La dieta també s'enriqueix amb la recol·lecció de fruits de les rodalies del jaciment, i futurs estudis han d'aprofundir el rol que va jugar el cultiu de la vinya i altres activitats directament relacionades, com la viticultura (fig. 21).

Com s'ha comentat anteriorment, aquests resultats són de caràcter preliminar, i actualment s'està estudiant la totalitat de materials recuperats.

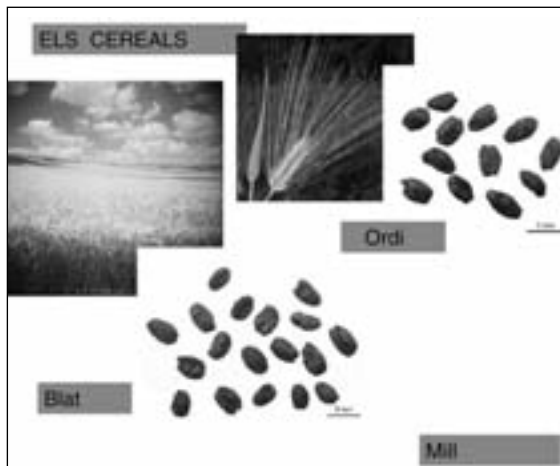

Figura 20. Els cereals.

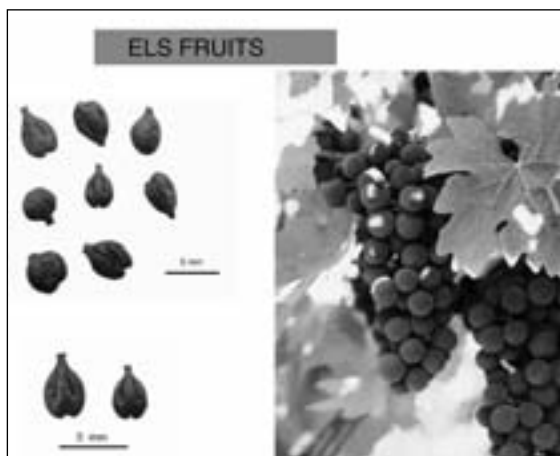

Figura 21. Detall de les restes de raïm cultivat.

El desenvolupament d'aquests treballs permetrà analitzar de forma transversal els canvis i les continuïtats en aquest *oppidum* laietà i per extensió en aquest territori.

Bibliografia

ALCAZAR, J., DURÁN, M. i HUNTINGFORD, E. (1992): *El poblament de Reixac als segles x i xi*. Montcada i Reixac.

ASENSIO, D. *et al.* (2000-01): «Resultats de la campanya de 1998/1999 i estat de la qüestió sobre el nucli laietà del turó de Ca n'Olivé/Cerdanyola, Vallés occidental», dins *Pyrenae*, p. 31-32.

ASENSIO, D., FRANCÉS, J., FERRER, C., GUÀRDIA, M. i SALA, O. (2001): «Formes d'ocupació del territori i estructuració econòmica al sud de la Laietània», dins MARTÍN, A. i PLANA, R. (dir.) *Territori polític i territori rural durant l'edat del ferro a*

la mediterrània occidental. Actes de la taula rodona celebrada a Ullastret. Monografies d'Ullastret, 2. Museu d'Arqueologia de Catalunya-Ullastret. p. 203-226.

COMAS, M. i PADRÓS, P. (1992): *Baetulo, ciutat romana*. Museu de Badalona. Badalona.

CUYAS, J. M. (1976): *Historia de Badalona*. Badalona.

DURÁN, M. (1982): «Campanya de excavació 1980 en el poblado íbero del Pi Candeler en la sierra de Les Malese» dins, *Puig Castellar*, III èp., 5, p. 186-197. Santa Coloma de Gramenet.

DURÁN, M., HUNTINGFORD, E. i DÍAZ, J. M. (1987): *Montcada i Reixac i el seu entorn: guia històrica-artística*. Estudis Monogràfics del Museu de Montcada i Reixac, 1. Montcada i Reixac.

DURÁN, M., HUNTINGFORD, E. (1998): «El poblament ibèric de Les Malese», dins *Monte Catano*, 1. Montcada i Reixac.

DURÁN, M., HIDALGO, G. i OTIÑA, P. (2001): «El poblament ibèric de Les Malese. Informe preliminar de les campanyes d'excavació de l'any 2001», dins *Monte Catano* núm. 4, Museu Municipal Les Malese, 2001, Montcada i Reixac. p. 7-23.

DURÁN, M. *et al.* (2003): «Estat dels treballs d'excavació al jaciment ibèric de Les Malese», dins *XXVII Congreso Nacional de Arqueología*. Osa.

DURÁN, M., HIDALGO, G. (2004): «Intervencions al jaciment ibèric de Les Malese durant els anys 2001 i 2002. Apreciacions urbanístiques» dins *Jornades de Paleontologia i Arqueologia a Catalunya*. Sant Boi de Llobregat.

DURÁN, M., HIDALGO, G. i OTIÑA, P. (2005): «Una casa ibèrica singular al jaciment ibèric de Les Malese, Montcada i Reixac, Sant Fost de Campsenelles (Barcelona)», dins *Monte Catano*, núm. 7.

FRANCES *et al.* (2000): «L'assentament ibèric de la Facultat de Medicina de la UAB (Cerdanyola del Vallés)», *Limes*, núm. 8.

GILI, E. i RIGO, A. (1992): «El jaciment ibèric de Can Calvet (Santa Coloma de Gramenet). Un assentament de l'ibèric ple situat a la plana», dins *Puig Castellar* núm. 3-4, p. 37-51.

GRANADOS, J. O. i SANMARTÍ, J. (1988): «Les sitges ibèriques de Bellaterra (Cerdanyola, Vallés Occidental)», dins *Fonaments* núm. 7 p. 115-161.

HIDALGO, G. (2000): «Darreres intervencions al jaciment ibèric Les Malese. Les tasques de consolidació. Novembre-desembre 1998», dins *Monte Catano*, núm. 3, p. 7-20.

IBÁÑEZ, G. i MARTÍNEZ, A. (1991): *Sitges ibero-romanes a la base oriental del poblament ibèric de*

Puig Castellar (Santa Coloma de Gramenet, Barcelona). Els anys 1972 a 1979. Santa Coloma de Gramenet.

JUNYENT, E. i BALDELLOU, V. (1972): *Una vivien- da ibèrica de Mas Boscà.* Barcelona.

LÓPEZ, D. (2004): «Estudi arqueobotànic (lla- vors i fruits) del jaciment arqueològic de Les Male- ses (Montcada i Reixac, Barcelonès)», dins *Monte Catano*, núm. 8, p. 41-69.

MARTÍNEZ, A. i VICENTE, J. (1966): *El poblat ibè- ric de Puig Castellar. Excavacions dels anys 1954- 1958.* Barcelona.

PINTA, J. DE LA, J. LL. i RIO-MIRANDA, J. (1981): *El poblado layetano de Puig Castellar. Santa Colo- ma de Gramenet (Barcelona).* Santa Coloma de Gramenet.

PUJOL DEL HORNO (1991): «Assaig d'interpretació de l'època ibèrica al Maresme», dins *Laietania*, núm. 6. Museu comarcal del Maresme. Mataró, p. 19- 33.

RAMÓN, J. (1991): *Las àmforas púnicas de Ibiza.* Eivissa.

RUESTES, C. (2004): *El poblament antic a la Lai- etània litoral (del Besòs a la riera de Caldes): L'aplicació d'un GIS (Sistema d'Informació Geo- gràfica) a l'estudi de la seva evolució i les seves relacions espacials.* UAB, www.tdx.cesca.es

SANMARTÍ, J., GILI, E., RIGO, A. i PINTA, J. DE LA (1992): *Els primers pobladors de Santa Coloma de*

Gramenet. Dels orígens al món romà. Santa Colo- ma de Gramenet.

SANMARTÍ, J., et al. (1998): «Les fàcies ceràmi- ques d'importació del segle III aC i la primera mei- tat del segle II aC a la costa central de Catalunya», RAMON J. et al. (eds.), «Les facies ceràmiques d'importació a la costa ibèrica, Les Balears i les Pitiüses durant el segle III aC i la primera meitat del segle II aC», dins *Arqueomediterrània*, núm. 4, Bar- celona, p. 111-128.

SANMARTÍ, J. (2000): «Les relacions comercials en el món ibèric», Ibers. Agricultors, artesans i comerciants: III Reunió sobre Economia en el Món Ibèric, *Saguntum*, Extra-3, Universitat de València, València, p. 307-328.

VELASCO, A. (1982): «Informe preliminar del poblado ibérico del Turó de Les Maleses», dins *Puig Castellar*, III èp., núm. 4, Santa Coloma de Gramenet. p. 138-140.

ZAMORA, D., PUJOL, J., GARCÍA, J. i DELA, X. (2001): «El poblament a la Laietània central i sep- tentrional durant el període ibèric ple. Una pro- posta d'organització territorial», dins MARTÍN, A. i PLANA, R. (dir.), *Territori polític i territori rural durant l'edat del ferro a la mediterrània occidental. Actes de la taula rodona celebrada a Ullastret.* Monogra- fies d'Ullastret, 2. Museu d'Arqueologia de Cata- lunya-Ullastret. p. 203-226.